

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ» У КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті на основі аналізу філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури розкривається сутність поняття ціннісного ставлення до праці молодших школярів.

Ключові слова. ціннісне ставлення, трудове виховання, молодші школярі.

In the article, based on the analysis of philosophical, sociological and psychological and pedagogical literature, the essence of the notion of value relation to the work of junior schoolchildren is revealed.

Keywords. value attitude, labor education, junior schoolchildren.

Трудове виховання притаманне всім історичним формаціям і є найдавнішою формою виховання. На початку третього тисячоліття поняття «трудового виховання молодших школярів» насичується якісно новим змістом. Воно тісно пов'язане з питаннями соціалізації особистості дитини, з особистісно орієнтованим і розвиваючим навчанням.

Входження України в ринкові відносини ставить перед педагогами і батьками дуже складне завдання: виховати всебічно розвинену, творчу особистість з яскраво вираженою індивідуальністю, яка має такі важливі якості, як відповідальність, компетентність, працьовитість, працездатність, комунікабельність, толерантність, стійкість до стресів; особистість яка легко адаптується до навколишнього середовища, яка вміє раціонально організувати і використовувати свій розумовий і фізичний потенціал.

Глибина і актуальність проблеми вимагають новизни підходу до її вирішення саме тому, що сьогоденнім школярам доведеться жити і працювати в умовах нового господарського механізму, широкого впровадження законів ринкових відносин, демократичних форм управління виробництвом.

В новому Законі України «Про освіту» в Концепції «Нова Українська школа» особливо підкреслюється важливість вдосконалення роботи закладів загальної і середньої освіти по формуванню в учнів готовності до життя і праці.

Вивчення теоретичних засад проблеми засвідчило, що у вітчизняній та

зарубіжній науці є чимало досліджень, присвячених різним аспектам трудового виховання, доведено роль трудового виховання в загальному розвитку особистості, визначено місце праці в забезпеченні багатогранного духовного життя людини (Г. Сковорода; Дж. Дьюї, Т. Кампанелла, Т. Мор, Р. Оуен, Й. Песталоцці). Проблема ставлення до праці як цінності була в епіцентрі уваги філософів різних історичних епох (Аристотель, Дж. Дьюї, М. Каган, І. Кононов, Ч. Пірс, В. Спіноза, С. Франкл). Видатні педагоги вважали працю основою життя та однією з головних умов розвитку особистості людини (М. Драгоманов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський).

Психолого-педагогічні аспекти цінності праці досліджувалися Л. Божовичем, І. Бехом, Л. Виготським, Д. Леонтєвим, В. М'ясищевим, С. Рубінштейном, та ін. Дослідженню трудової активності, ставленню до праці присвячено також роботи соціологів (О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Подмаркова, А. Турена, І. Чанглі, В. Ядова. Багаточисленні дослідження вчені присвячували питанням формування ставлення до праці як цінності в навчально-виховному процесі, розглядали значення праці у формуванні особистості молодого покоління, сутність праці, питання організації трудової діяльності.

Сучасна ж початкова школа взяла на озброєння досвід трудового виховання дітей молодшого шкільного віку, накопичений вітчизняною педагогікою О. Биковської, В. Близнюка, В. Бударкевича, О. Будник, В. Бурдуна, А. Вихруща, Т. Веретенко, В. Войтко, І. Волощук, Л. Гуцан, Ю. Грищай, А. Даник, Н. Дупак, Я. Кепша, О. Коберника, Ю. Коломієця, І. Косик, Л. Кравченко, М. Левківського, Г. Левченка, С. Лукаш, В. Марущак, І. Матюша, М. Машовець, В. Мадзігона, Г. Мельник, Т. Носаченко, О. Павелків, Л. Подоляк, В. Римаренко, Л. Роєнко, Л. Руденко, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, С. Соколовського, В. Сидоренка, Г. Терещука, М. Тименка, В. Тименка, Д. Тхоржевського, І. Ткаченко, І. Уличного, Н. Шевченко, П. Ярмоленка. Незважаючи на численні дослідження, проблеми трудового виховання молодших школярів в сучасних умовах приділяється не належна

увага.

Теоретичний аналіз ключових понять є одним з найважливіших елементів наукової культури та необхідною частиною будь-якого дослідження. Він сприяє глибокому вивченню суті проблеми, запобігає змішуванню понять.

На думку А. Даніелян аналіз поля існуючих визначень дефініції «цінність» ускладнюється, по-перше, великою кількістю різних підходів до визначення цього поняття у філософії, соціології, аксіології, психології, педагогіці, культурології, етиці, естетиці та ін.; по-друге, великим ідеологічним навантаженням, що накладається на це поняття; по-третє, тісним переплетінням різних взаємодоповнювальних та взаємопроникаючих, близьких за значенням, понять, якими оперує сучасна наука, – «цінність», «ціннісні орієнтації», «ціннісні уявлення», «ціннісне ставлення», «морально-ціннісне ставлення», «ціннісний смисл», «ціннісна ситуація», «ціннісне сприймання», «ціннісна свідомість».

Для нашого дослідження важливо зробити уточнення таких дефініцій як «цінність», «ставлення» та «ціннісне ставлення до праці».

Учені різних галузей науки визначають цінність як «значущість», «функцію», «форму», «стосунки», «потребу», «переконання», «діяльність», «соціальне явище», «норму», «природний об'єкт», «умову» та ін. Цінності відіграють визначальну роль в житті людей та виконують функції орієнтирів, утворюють складний світ смислів і символів, становлять основу індивідуальних чи колективних суджень і вчинків.

Розгляд поняття «ціннісне ставлення» не можливе без встановлення сутності самого поняття ставлення. Поняття «ставлення» трактується по-різному, причиною цього є складність та багатогранність цього явища. У філософії поняття характеризується як необхідний момент взаємозв'язку всіх явищ, що зумовлено єдністю світу. Ставлення так само об'єктивне як і самі речі, предмети, явища. [1].

У психології проблема ставлення вперше розглядалася О. Лазурським, який визначав, що «ставлення» є основою всіх характеристик особистості і

використовував його для класифікації індивідів [2]. Категорія ставлення у концепції науковця носить конкретно-описовий характер. В. М'ясищев продовжуючи роботу О. Лазурського розглядає «ставлення» як загальний принцип вивчення організму і поняття «ставлення» набуває методологічного значення.

Для виявлення сутності ціннісного ставлення до праці ми в ході нашого дослідження спиралися на теорію В. М'ясищева, який розглядав ставлення з психологічного, фізіологічного та суспільно-історичного боку; визнавав обов'язковість суб'єкта й об'єкта стосунків; визначав різні рівні стосунків, зокрема свідомі, які вважав вищим рівнем людських взаємин; відносив ставлення до одного з основних складників психічного життя людини.

Ставлення у визначенні В. М'ясищева є цілісною системою індивідуальних, виборчих, усвідомлених зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [3, с. 6 – 7]. Особливо важливою для нашого дослідження є думка вченого про складність, інтегративність ставлень: «Існують різні види ставлень, точніше, сторони єдиного ставлення, що визначаються багатобічною можливою реакцією людини й багатобічністю об'єктів» [3, с.8]. До основних компонентів ставлення або «часткових ставлень» дослідник відносить: конативні ставлення або потреби; емоційно-вольові ставлення; інтерес, оцінні ставлення; етичні ставлення; переконання.

Дуже важливо розуміти що в процесі формування ціннісного ставлення до праці необхідно, щоб праця стала потребою, набула особистісного смислу для молодшого школяра. Цінності формуються в результаті ціннісного ставлення, тобто в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення, отже, ціннісне ставлення до праці є основою для формування цінності праці.

«Ціннісні ставлення не виникають до тих пір, поки суб'єкт не виявить для себе проблематичність задоволення потреби, що виникла. Чим проблематичніше можливість задоволення тієї чи тієї потреби, тим більшу цінність має той чи той предмет (явище) для суб'єкта»[4]. Отже, потреба й

проблематичність (складність, неординарність) задоволення потреби - основа формування ціннісного ставлення.

I. Бех вважає, що праця - головний вихователь молодшого школяра: « з приходом дитини до школи починається її організоване трудове виховання, його елементи наявні й у дошкільному віці, однак у цей час не всі діти охоплені системою громадського дошкільного навчання і виховання. Саме школа цілеспрямовано вирішує питання психологічної підготовки учнів до суспільно корисної продуктивної праці. [5].

Автор стверджує, що психологічною особливістю дітей молодшого шкільного віку є те, що виникнення у них інтересу пов'язане не стільки з самим предметом, скільки з можливістю діяти з ним. В праці ж і відбувається цілеспрямоване перетворення предметів у сукупність цікавих дій, з'являється можливість відчувати задоволення від результатів власної діяльності.

Цікавий результат і позитивні емоційні переживання є, таким чином, головними умовами, завдяки яким дитина включається в трудовий акт. В ході останнього учні встановлюють з предметом праці безпосередній зв'язок. Він об'єктивно виявляється в тому, що дитина здійснює за допомогою знаряддя праці певний вплив на предмет, цілеспрямовано змінюючи його. Закріплення цього зв'язку відбувається в свідомості дитини у вигляді засвоєння трудового вміння. Поряд з цим встановлений школярем вибірковий предметний зв'язок психологічно виявляється як його внутрішнє ставлення, яке включає пізнавальний і емоційний компонент. Іншими словами, в учня формуються знання про спосіб трудової дії й емоційна оцінка її процесу й результату. Переживання дитиною успіху, задоволення від досягнутого результату спонукає її до повторення трудового акту, і цей психічний стан закріплюється як форма вираження позитивно- ціннісного ставлення до праці. [5].

Ми ж поняття ціннісне ставлення молодших школярів до праці розглядаємо як складне динамічне утворення особистості, що характеризує її внутрішню позицію відносно різних аспектів праці, спрямовується на усвідомлення особистої і суспільної значущості праці та виявляється різним

рівнем активності учнів в процесі навчально-практичної і предметно-перетворювальної діяльності.

На основі аналізу різних класифікацій, підходів визначимо власне розуміння структури ціннісного ставлення молодших школярів до праці.

До складу структури включено пізнавально-рефлексивний, емоційно-мотиваційний, практично-дієвий компоненти, встановлено критерії (дієвість, глибина і міцність знань; змістовність ціннісних орієнтацій, первинна сформованість мотивів; первинна сформованість якостей, точність умінь і навичок) та показники сформованості (рівень знань про суспільну та особистісну значущість праці; рівень усвідомлення необхідності і обов'язку до праці; рівень прояву позитивних; емоцій (почуття задоволення і радості від навчання і праці); первинна сформованість мотивації до навчання і праці (бажання вчитися і працювати, прагнення покращити наявні навчальні і трудові уміння і навички); сформованість комплексу моральних якостей (працелюбність, дисциплінованість, самостійність, організованість, наполегливість); точність трудових умінь і навичок (уміння виконувати певні трудові дії; планувати, регулювати й контролювати трудову діяльність).

Відповідно до означених вище критерії та показники сформованості ціннісного ставлення учнів молодших класів до праці, визначено п'ять типів означеного ставлення (активно-позитивне, позитивне, нейтральне, негативне, активно-негативне).

Слід відмітити, що в ході проведеного експерименту проведеного нами серед батьків та вчителів початкових класів виявив недостатньо високий рівень підготовленості педагогів та батьків до здійснення трудового виховання молодших школярів. Опитування засвідчило, що праця розглядається серед найважливіших життєвих цінностей лише у 2,9 % батьків і 7 % педагогів, а для 71 % батьків і 24 % учителів посідає майже останнє місце в системі цінностей. Нажаль не всі педагоги усвідомлюють, що основне завдання трудового виховання на сьогоднішній день полягає у формуванні у дітей молодшого шкільного віку стійкого переконання, що праця є життєвою необхідністю для

людини, а її результат- цінністю. Можна констатувати, що значна частка педагогічних працівників підходить формально до здійснення виховної роботи. Показники зацікавленості у здійсненні означеної діяльності саме у навчальному процесі коливаються в межах фахової спрямованості вчителів й стажу їхньої роботи. З року у рік застосовуються одні й ті самі форми і методи, які не завжди носять науковий характер, а планування має формальний характер.

Вивчивши цінності родин у сфері трудового виховання ми можемо зробити такі висновки:

1) ціннісні орієнтири сучасної родини є особистісні якості дітей - вихованість - 20%, вольові риси - 9%, людяність - 33%, працьовитість - 6%, відповідальність - 9% і чесність - 23%;

2) майже всі родини співпрацюють із освітніми закладами, але вагомий відсоток батьків не можуть визначити, що допомога педагогів є достатньою;

3) більша половина родин знайомить дітей із професіями, виходячи із такого бачення в порядку спадання: “престиж і матеріальна незалежність», “соціальна значущість і значущість для суспільства в цілому», “робітничі професії», і останнє місце займають “героїчні професії військового, пожежника, космонавта». В цілому більшість дітей (75% учнів 1– 2 класів і 71% учнів 3 – 4 класів) володіють мінімальними знаннями про „працю” своїх батьків але в той же час не мають чітких конкретних уявлень про професію, її зміст, значення, особливості, своєрідність („працює в офісі”, „тато – директор”, „працює на фірмі”, „займається бізнесом”, „керує компанією”), утрудняючись дати розгорнуту відповідь. Наші спостереження під час навчально-виховного процесу в школі дозволили усвідомити,що спостерігається певний дисбаланс між цінностями особистості і професійними цінностями, на нашу думку, це зумовлено відсутністю інтегруючого елемента - ознайомлення із робітничими професіями, які несуть у собі і красу праці, і соціальну значущість і емоційну привабливість, що зрозумілі молодшим школярам.

Як наслідок, випускники початкової школи виявляються недостатньо підготовленими до навчання, адаптації та самостійної орієнтації в навчальному

процесі в середній ланці, учні слабо виявляють наполегливість, завзятість, самостійність у виконанні поставлених перед ними завдань. В результаті у деякої частини учнів п'ятих класів знижується успішність у порівнянні з попереднім роком, втрачається інтерес до навчальної та позакласної трудової діяльності, а випускники загальноосвітніх шкіл виявляються слабо підготовленими до праці і життя в ринкових умовах, не вміють застосовувати отримані теоретичні знання на практиці.

Література

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. Сов. Энциклопедия, 1983-840с.
2. Лазурский А. Ф. Избранные труды по общей психологии. К учению психической активности. Программа исследования личности и другие работы / А. Ф. Лазурский. – СПб. Алетейя, 2001–192с.
3. Мясичев В. Психология отношений : избр. психол. тр. / В. Н. Мясичев ; под ред. А. А. Бодалева. - 4-е изд. - М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2011. - с.398
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С. Л. Рубинштейн ; АПН СССР. – М. : Педагогика, 1989- Т. 2. - 1989. - 322 с.
5. І. Бех Праця - головний вихователь школярів: Психологічний аспект трудового виховання молодших школярів. К.: т-во «Знання» УРСР, 1983.-32с.

Духта-Кірф В. Л., м. Київ

ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ КРЕАТИВНОСТІ В ЦЕНТРАХ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Дослідження проблеми виховання у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини. Досліджено стан вихованості креативності у старших дошкільників в центрах розвитку дитини. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови, зміст, форми і методи виховання креативності у старших дошкільників в центрах розвитку дитини, експериментально перевірено їхню ефективність.

Ключові слова: *креативність, старший дошкільний вік, творча діяльність, творчі здібності, дивергентне мислення.*

Research of the problem of education in senior preschoolers of creativity in child development centers. The state of education of creativity in the senior preschool children in the centers of development of the child is investigated. The pedagogical conditions, content, forms and methods of creativity education in the elder preschoolers in the development centers of the child have been determined and substantiated, their effectiveness has been experimentally verified.

Keywords: *creativity, high school age, creativity, creativity, divergent thinking.*

Одним із основних завдань виховання дітей старшого дошкільного віку є